

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ КОЛОМІЄЦЬ

**ОСТАП
ВИШНЯ**

Харків
«Фоліо»
2018

Що треба, щоб мати право з людей сміятись, покепкувати, навіть насміятись зі своєї рідної людини?..

Треба любити людину. Більш, ніж самого себе. Тільки тоді ти маєш право сміятися. І тоді людина разом з тобою буде сміятися... із себе, зі своїх якихось хиб, недоліків... Той сміх, що не ображає, а виліковує, виховує людину, підвищує її...

Я люблю Вас!

Спасибі тобі, народе, що я єсть я!

Хай буде благословенне твоє ім'я!

Маю честь велику, чудесну, незрівнянну і неповторну честь належати до свого народу.

Остан Вишня

Блазень із сумними очима

(Замість передмови)

Почну з того, що з молоху радянської історії часів становлення і торжества сталінізму проступає легендарна постать і озвучується унікальна творчість великого українського сміхотворця Остапа Вишні...

І не просто сміхотворця. У цій якості він поєднав у собі гумориста, гуманіста і просвітителя. Відчуваю, шановний читачу, як не просто поєднуються у вашій уяві ці поняття — гуморист, гуманіст, просвітитель. Але поєднуються у моїй свідомості у сприйнятті життя і творчості Остапа Вишні. Хочу, щоб таким він і постав перед вами.

Життя Павла Губенка (таке справжнє ім'я письменника), як, власне, і життя його друзів — представників українського розстріляного Відродження, сповнене драматичними колізіями, трагічними ситуаціями, багатозначними недомовками, вірогідними здогадками.

Творчість Остапа Вишні багата контекстами, асоціаціями, навіть інтонаціями, якщо авторську інтонацію можна вловити при читанні, а це неважко зробити, адже у своїх творах письменник веде діалог з читачем.

Життя Остапа Вишні невіддільне від його творчості. І тут запитань більше, ніж відповідей. Не робитиму вигляд, нібито

всі загадки життя і творчості гуманіста, навіть із висоти часу, можу розгадати. Буду точним у запитаннях — всі по суті, і категоричним у відповідях, інколи супроводжуючи їх застереженнями — вірогідно, ймовірно. І не скидатиму з вагів історії натяків. Звернуся до спогадів про Остапа Вишню, вони мають не тільки документальну цінність, але й емоційну принадність. Торкнусь чуток і, побіжно, пересудів. Адже у часи, коли далеко не все і не про все можна було сказати прямим словом, все це набувало значення. Не потрапити б у лабіринт загадок і здогадок...

Ви прочитаєте вибрані сторінки з творчості Остапа Вишні, почуєте голоси письменників, поетів, друзів Остапа Вишні і навіть тих, хто сприяв його вилученню з українського літературного процесу. Ці голоси звучатимуть як пряма мова.

Разом з вами ми відкриємо маловідомі сторінки його життя і творчості. Такого Остапа Вишню ви не знали...

* * *

Остап Вишня — я б назвав його представником українського недорозстріляного Відродження 30-х років минулого століття у світі, де, «хто був ніким, та став усім», а Україна так і не відстояла своєї незалежності, — перебував поперемінно: то на вершині всенародної слави — янгол сатири і гумору, як називали його друзі з мистецького оточення; тоді його ім'я уперше стикнулося з іменем Сталіна... Щоправда, на радянському олімпі він існував без орденів, медалей і лауреатств; то тричі перебуваючи на порозі смерті — націоналіст-недобиток, кулацький прихвостень, організатор терористичних актів, як нарекли його критики — енкавеесні приспівники. Тоді його ім'я вдруге перетнулося з іменем Сталіна.

І так все життя: від піднесення на радянський олімп — до низвергнення у підвали Луб'янки. Зрештою, одержав дозвіл, з великими застереженнями, на життя і творчість.

«Усе життя — гумористом! Господи! Збожеволіти можна від суму», — волав він у передсмертному щоденнику. В його житті було від чого збожеволіти. Яку ж силу волі, силу опору обставинам треба мати, щоб витримати все це. І не просто витримати, але й лишитись відданим своєму призначенню.

Колишній урядовець Української Народної Республіки Павло Губенко був заарештований ВЧК у кінці 1919-го. Йому загрожував розстріл «за контрреволюційну діяльність».

І раптом — ? — його випускають на волю. Дають кімнату у тодішній столиці радянської України Харкові, у комуналці. І він на всю міць розгортає літературну діяльність. У 20-ті та на початку 30-х років Остап Вишня стає одним з найпопулярніших українських письменників, яким зачитувались у містах і селах, якого цитували на вулицях, у трамваях, у чергах за продуктами. Його твори займають третє місце за тиражами — після Леніна і Шевченка... Здавалося б...

Та з 26 грудня 1933-го до весни 1934 року Остап Вишня перебуває у тюрмі НКВС у Харкові. Йому інкримінують контрреволюційну діяльність, зокрема, замах на другого секретаря ЦК КП(б)У Павла Постишева. В останній момент розстріл замінюють десятьма роками — без трьох днів, як уточнив пізніше «злочинець», — які він відсидів у концтаборі на Печорі. Та загроза розстрілу постійно висить над ним.

Але парадокс: гумориста, знов-таки раптом — ?, перекидають з арештанського бараку на Печорі до письменницького кабінету у щойно реокупованому Києві...

І він продовжує творити, не змінюючи мистецької інтонації, він є улюбленцем мільйонів читачів, не вузького прошарку інтелігенції, а широких верств населення у містах і селах. Фантастична популярність: люди вивчали українську мову, аби прочитати гуморески Вишні в оригіналі...

* * *

Моя бабуся, відома, на жаль, вузькому колу шанувальників поетеса Наталія Володимирівна Козловська, яка знала Остапа Вишню особисто і також була переслідувана радянською владою, називала його у своїх щоденниках, які вона заповідала розкрити на початку ХХІ століття, «Блазнем із сумними очима». «Блазнем» вона писала з великої літери. А на мої питання, чому вона його так називала... Ми ще повернемося до розповідей бабусі про Остапа Вишню. І все-таки: чому гуманіст, гуморист, просвітитель — і раптом блазень, та ще й із сумними очима? Сподіваюсь, прочитавши книгу, складену з трагічного калейдоскопу його життя і творчості, ви це зрозумієте.

І раптом я натрапляю на монографію архівознавця і театрознавця Ірини Матяш під влучною назвою «Блазень із сумними очима» — про комічного українського актора надзвичайної художньої заразливості Миколу Яковченка. Та він і сам називав себе блазнем...

Блазнем вважав себе і Чарлі Чаплін, і в цього ексцентрика були сумні очі. Блазнював у масці П'єро і піонер авторської пісні українського походження Олександр Вертинський.

Та навіть далеко ходити за прикладами. Лесь Курбас, друг Остапа Вишні, у табірному театрі, в останні дні перед розстрілом, грав Блазня. Поставив трагічно-метафоричну виставу «Сон

ЗМІСТ

Блазень із сумними очима	4
Вишневі усмішки	9
На межі двох світів	15
Остап Вишня — просвітитель	32
Театр життя Остапа Вишні	44
«Слово»	62
Гримаси сміху	69
«Усмішки» як провокація для роздумів	74
1933 —	78
Між життям і смертю	85
«Самостійна дірка». Загадка творчості	105
Сповідь перед Богом	110
«Козака несуть і коня ведуть»	111
Життя в історії	113